

4. Саух П. Сучасні виклики глобалізованої епохи: суспільство і Церква в пошуках відповідей // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору. Науковий збірник. – К.: УАР, 2013.
5. Кырлежев А. Современное религиозное сознание: между фундаментализмом и модернизмом // «Русская мысль», 3–9 июля, 1999.

Петро Яроцький (Київ)

ПРОБЛЕМИ ЦЕРКВИ Й СВІТУ В РЕФЛЕКСІЯХ ПАПИ ФРАНЦИСКА

У статті аналізуються інновації папи Франциска: концепція структурної перебудови церкви, подолання традицій, які не відповідають критеріям її реформування, нові теології для подолання кризи віри і кризи церкви в умовах постмодерну і секуляризації.

***Ключові слова:** реформа, децентралізація, деклерикалізація, теологія бідної церкви, теологія жінки, теологія молоді.*

Petro Yarotskiy

CHURCH AND WORLD PROBLEMS IN THE PAPA FRANCISCO REFLECTIONS

This article analyzes the innovation of Pope Francis, the structural reconstruction of the church, overcome of traditions that do not qualify for its reform, the new theology for overcoming the crisis of faith and the crisis of the church in terms of postmodernism and secularism.

***Keywords:** reform, decentralization, declericalization, theology of the poor church, theology of women, theology of youth.*

Папа Франциск критично оцінює сучасний стан Католицької церкви і вважає необхідним прийняття всією католицькою спільнотою «ідеї рятівної децентралізації і деклерикалізації» церкви. Особливість свого понтифікату він вбачає в тому, щоб «запропонувати такі напрями, які зможуть збудувати й покерувати Церкву на нові позиції її євангелізації, сповнені запалу й динамізму» [1, § 16, 17]. Понтифіка найбільше турбує структурна реформа Церкви, оскільки, як він вважає, «існують церковні структури, які можуть стати на перешкоді її реформуванню. Ці структури надто традиційні і, по суті, з часом підлягли деградації і не бажають будь-якого оновлення й змін» [1, § 26]. Безперечно, така оцінка понтифіка сприймається цими структурами як вирок, бо, як стверджує папа Франциск, такі його судження «мають програмне і наслідкове значення» [1, § 25].

Франциск відкрито й прозоро називає ті традиційні напластування, які заважають церкві «вписатися в сучасну епоху й сучасний процес інноваційного розвитку світу». У цьому контексті Франциск має на увазі людей, які «сумують за монолітною доктриною» і «не звертають увагу на швидкі культурні зміни», намагаються «дотримуватися мови стисло ортодоксальної».

Папа вважає, що «в процесі постійного самопізнання Церква може прийти до переконання, що деякі її звичаї не пов'язані з серцем Євангелія», а, «будучи закорінені в історію, уже не слугують властивому переданню Євангелія». Франциск закликає «не боятися зробити їх ревізію», посилаючись на Тому Аквінського, який підкреслював, що «накази дані Божому людові Христом і апостолами є досить обмеженими», і на Августина, який вважав, що «в наказах і повчаннях, доданих пізніше Церквою, належить дотримуватися міри, щоб життя вірних не стало надто обтяжуючим і не перетворювало нашу віру в неволю». Папа зазначає, що ця пересторога, висказана багато століть тому, залишається сьогодні надзвичайно актуальною. «Вона повинна стати одним з критеріїв, які належить застосувати, думаючи про реформування Церкви» [1, § 43].

Яку ж Церкву бачить Франциск після її реформування? Він воліє «бачити Церкву скоріше стурбовану, зранену, брудну, яка виходить на вулицю, ніж Церкву хвору з причини свого замкнення й вигідного пристосування до власної безпеки й безтурботності. Не хочу Церкву, яка турбується про те, щоб бути центром, який замикається в плутанині засідань і процедур» [1, § 49].

На межі другого і третього тисячоліть, саме під час понтифікату Бенедикта XVI, було зафіксовано «різке звуження географії католицизму» в окремих європейських країнах і передовсім у Латинській Америці, в яких кількість визнавців католицизму зменшилася з 95–90% до 70–60%. Виникло усвідомлення «кризи віри» і «кризи Церкви» в умовах постмодернізму, глобалізації і секуляризації. Це викликало необхідність проаналізувати сучасний стан Церкви й тенденцій релігійності в найближчу перспективу. У зв'язку з цим Бенедикт XVI мав сміливість визнати причини кризового стану Церкви, а саме: «загрозливу її інституалізацію, надмірну регламентованість, належність до величезної структури, розбухлого апарату й баласту традицій, від якого не хочуть позбутися, і відсутність живої віри». Все це, як вважав Бенедикт XVI, «височіє над Церквою – тілом Христовим», пригнічуючи її своєю централізацією, формалізацією, клерикалізацією. Крім цього визнання, будь-яких рішучих спроб виправити ситуацію в Церкві цей папа не зробив, радше вирішив зректися від продовження свого «болісного понтифікату», визнавши, що «забруднені одяг і обличчя Церкви лягають на нас всіх» [2, с. 67].

Відтак, папі Франциску дістався болісний спадок попереднього понтифіка. Він вже в перші дні свого обрання на конклаві кардиналів почав наполегливо заявляти про необхідність реформування Церкви, обґрунтовуючи цю необхідність особливостями розвитку сучасного світу, коли відбуваються трансформації, що засвідчують новий етап розвитку цивілізації, яка вступила «не в епоху змін, а у зміни в самій епосі». Ці зміни болісно торкнулися християнської цивілізації: «Християнський світ поступово обезпліднюється і вичерпується, як глибинно виексплуатована земля, котра стає піском» [7, S. 21]. І в цьому Франциск знаходить «важку таємницю людей, які виходять з Церкви», що характерно для багатьох раніше суцільно католицьких країн, зокрема Католицької Церкви в Бразилії, яку за останні 25 років залишила майже третина католиків цієї країни. Чому відбувається «втеча людей з Церкви», яку папа Франциск порівняв зі втечею двох учнів Христа з Єрусалиму до Еммаусу після їх розчарування розп'ятим Ісусом з Назарету (Луки 24: 13–21).

Намагаючись дати відповідь на «таємницю людей, котрі залишають церкву», Франциск образно характеризує стан сучасної Церкви в уявленнях тих, які виходять з неї: «Можливо, Церква для них стала надто слабкою, далекою від їх потреб; можливо, надто холодною в стосунках з ними; можливо, надто сконцентрованою на самій собі; можливо, як в'язень надто суворой мови; можливо, сучасний світ перетворив Церкву в релікт свого минулого, не здібного відповісти на нові питання; можливо, Церква мала відповіді на період дитинства людини, але не на період її дорослості» [8, S. 21]. І в цьому ракурсі зображення стану сучасної Церкви Франциск знаходить мотивацію необхідності кардинальної її перебудови.

Реформування Церкви як інституції Франциск бачить передовсім в її децентралізації і деклерикалізації. Це має бути Церква, в якій потрібно змінити всі аспекти її сучасного буття, котрі безпосередньо не пов'язані з Євангелієм, а сприймаються як «закорінені історично». Новий образ майбутньої Церкви пов'язується з її «супроводом екзистенційного, морального і гуманітарного розвитку націй. Це має бути Церква підлаштована під новий час і культуру епохи» [2, с. 55]. Це має бути Церква, в якій примат папи поєднуватиметься з синодальністю (розширеною колегіальністю єпископату), активною і вирішальною участю у всіх сферах її буття мирянського апостольства, щоб стримувати загрозу її централізації і клерикалізації [1, § 13–26]. Така «Церква здорової автономії й діяльного мирянства» візьме на себе компетенції, які протидіятимуть її клерикалізації і «пастирству однієї особи». Отже, це має бути Церква «екзистенційної периферії», яка позбудеться сьогоденного її статусу «позаурядової адміністративної інституції». Це, по суті, вектор розвиток Церкви первісного, живого християнства, яке згодом, отримавши статус державної Церкви Римської імперії, перетворилося в

централізовану, клерикалізовану державну Церкву. У цьому контексті Франциск розглядає сучасну державу Ватикан як поєднання духовної влади зі світською, як «вияв християнства, що не відповідає ані задумові Бога, ані задумові Христа та його апостолів».

У суспільному вимірі становлення сучасної Церкви Франциск ставить на перше місце створення «теології бідних» і «теології жінки». Ці дві специфічні теології повинні сприяти результативній перебудові й реформуванню Церкви. Для сучасної Католицької Церкви, вважає Франциск, «опція (тобто вибір) як пріоритетної справи бідних є передовсім категорією теологічною, ніж соціологічною, політичною, філософською, культурною».

Звідси впливає актуалізація парадигми «бідна Церква для бідних». Франциск вважає: «Бідні можуть нас багато чому повчити. Завдяки власному стражданню вони краще знають страждаючого Христа, ніж ми. Треба, щоб ми всі завдяки бідним дозволили собі євангелізуватися. Нова євангелізація є запрошенням до визнання спасенної сили екзистенції бідних і поставлення її в центр шляху Церкви. Ми покликані до відкриття у бідних Христа, до надання їм нашого голосу і співчуття в їхніх справах, до здобуття їхнього приятилювання, щоб слухати їх, розуміти їх і сприймати таємничу мудрість, яку Бог хоче нам передати через них» [1, § 198]. Отже, як висновує Франциск, «без периферійного вибору справи бідних проголошення Церквою Євангеліє залишається незрозумілим і потоне у водопіллі слів» [1, § 199].

Передумовою опрацювання «глибокої сучасної теології жінки» стало надзвичайно сміливе, до цього часу не чуване в Католицькій Церкві Об'явлення папи Франциска: «Марія – Божа Матір є важливішою, ніж священники, єпископи... Церква без жінки – це як апостольська колегія без Марії» [3, § 35]. Повертаючись до цього питання в іншому контексті, Франциск з характерною для нього відвертістю й акцентацією підкреслив: «Участь жінок у житті Церкви не може обмежуватися жінкою міністранткою, керівництвом Карітасу, катехиткою... Ні! Жінка повинна бути чимсь більшим, навіть містично більшим від того, що я сказав раніше про «теологію жінки»... Божа Матір – Марія була важливішою, ніж апостоли, єпископи, діакони і священники. Жінка в Церкві повинна посісти належне їй місце. Як саме – це потрібно з'ясувати, бо немає теологічного пояснення цієї проблеми» [3, S. 36].

Це об'явлення Франциска стало могутнім сигналом для всебічного і ґрунтовного обговорення проблеми жінки та її вагомій ролі в сучасній Церкві та в майбутній реформованій Церкві. У різних ватиканських виданнях, зокрема головному часописі Святого Престолу «L'Osservatore Romano», появилася буквально лавина публікацій, авторами яких здебільшого є жінки, які посідають досить вагомий й авторитетний місця й позиції в католицьких університетах, видавництвах, Міжнародній теологічній комісії. Досить лише назвати декілька таких публікацій:

«Теологія жінки – програма життя» [5, S. 58–60], «Теологія жінки: сходження щораз вище» [4, S 4–46], «Теологія жінки: позиція відкуплена Христом» [4, S. 54–56].

Сутнісна змістовність цих публікацій зводиться до теологічного обґрунтування новели «теологія жінки» в реформованій (за задумом Франциска) Церкві. Прочитуємо один із висновків цієї новели: «Жінки належать до тих світських, які не можуть уникнути свого призначення світських. Це не слід розуміти в цинічний спосіб, але як завдання, яке матиме вирішальне значення для рецепції II Ватиканського Собору: якщо жінки відкриють і будуть усвідомлено переживати своє покликання до участі в царській, священницькій і пророчій місії Христа як жінки, а не як посідачки певної ролі в церковній службі, то вони внесуть вагомий вклад в життя Церкви, беручи безпосередню участь у її священницькій, царській і пророчій місії. Саме в цей спосіб відкриваються нові шляхи для покликання всього Божого народу до місії спасіння, що відкриває майбутність і принесе нові інтенції й можливості. Інтеграція родових різниць у символах Церкви через сакральне висвячення виключно чоловіків є добродійним безладом, завдяки якому для Церкви й людськості залишається відкритим питанням про вирішення ціннісного зв'язку чоловіка і жінки, створених однаково за Божим образом і подобою» [5, S. 60].

Авторство цієї новели «теології жінки» належить Барбарі Халленслебен – теологу, філософу, історику, співпрацівнику Європейської екуменічної комісії «*Justitia et Pax*», професору Фрибурського університету (викладає курс догматики й екуменізму), члену Міжнародної теологічної комісії Ватикану.

У теологічних коментарях, які поширюються у ватиканських виданнях на предмет означеної Франциском ролі жінки в Церкві, прочитується надзвичайна актуальність для папи цієї проблеми. Відзначається, що опрацювання «теології жінки» стане вирішальним чинником реформування Церкви, оскільки, як заявив Франциск, «без визнання ролі жінки не можна сподіватися, що Церква буде життєвою і привабливою». Він прагне саме такої Церкви, яка «по-новому буде притягувати до себе вірних і розпалювати їх серця»: «Без визнання рівноправного і навіть особливого статусу жінки в Церкві, – вважає Франциск, – Церква не розвиватиметься, як це спостерігаємо сьогодні. Одним словом, ця новина не загрожує традиції Церкви... Можна змінити все, не змінюючи основних засад віровчення, на яких збудована католицька традиція» [7, S. 2].

Проблемою, яка останнім часом дуже збурює суспільство, є шлюб і сім'я. «Що робити з тим, коли віруючі західного світу чимдалі більше нехтують церковним шлюбом? Що робити, коли природне зачаття змінюється на сурогатне материнство? І найголовніше: що робити з душпастирством тих, які, будучи в католицькому шлюбі, розлучилися й

одружилися поза церквою вдруге?» [9, с. 2]. Отже, йдеться про допущення до церковних таїнств, зокрема причастя й повторного шлюбу розлучених, що знаходяться в цивільному шлюбі.

Католицька Церква має дати відповідь на ці болісні для неї проблеми, які, по суті, стосуються майже третини тих, які були охрещені й обвінчані церковним шлюбом, а зараз знаходяться в стані розлучених або «живуть на віру» у приватному шлюбі. Відтак, йдеться про те, чи потрібно змінювати канонічний традиційний механізм та церковне право, яке фактично залишає таких осіб поза церквою, не визнаючи легальності їх повторного шлюбу і не допускаючи їх до таїнства причастя.

Цими проблемами за дорученням папи Франциска займається Синод єпископів, перша сесія якого відбувається саме в жовтні цього року. Синод має стати постійно діючим консультативним органом. Обговорення Синодом вище названих проблем має тривати аж три роки. Але вже до кінця 2015 р. Синод має подати свої пропозиції, на підставі яких очікується Апостольське повчання папи на тему шлюбу та сім'ї.

На черзі стоять інші питання: ставлення до геїв, одностатевих шлюбів, а також целібату духовних осіб у зв'язку зі сексуальними збоченнями, які завдали великої моральної шкоди церкві й стали каменем спотикання для багатьох віруючих. Останнім часом ці питання актуалізуються ватиканськими медіа і до них змушений повертатися Франциск.

Аналізуючи виклики сучасного світу і сучасну епоху великих змін як «епоху історичного перелому», яка вимірюється велетенськими кроками якісних, кількісних, швидкісних, збільшуваних перетворень в науковому прогресі, теологічних інноваціях та їх впровадженні в природному доквіллі й щоденному житті, Франциск зазначає, що «людство вступило в епоху знання й інформації, які, по суті, перетворюються в джерело нових форм анонімної влади» [1, § 52].

Разом з тим він характеризує сучасну епоху як «епоху економічної і суспільної нерівності, виключення і маргіналізації великої маси людей, які залишаються без праці, перспектив, без шляхів виходу зі стану їхнього визиску й відкидання із життя як непотрібних відходів для суспільства» [1, § 53]. Франциск категорично не сприймає так званої «теорії конвергенції», яка ґрунтується на тому, що економічний розвиток і вільний ринок мають можливість забезпечити справедливість, людську співучасть і людську солідарність. Папа вважає, що такий погляд ніколи не був підтверджений практикою і виражає простодушність та наївну віру в доброту й порядність тих, які володіють великою економічною владою і механізмами пануючої економічної системи [1, § 54]. Ці економічні чинники, як зазначає Франциск, створили «глобалізаційну людську байдужість», «знечулений культ добробуту», «культ божка – грошей», «антропологічну кризу», «економіку без людського обличчя», світову

фінансово-економічну кризу, перетворили сутнісну природу людини до споживацького інстинкту й консумпційних потреб [1, § 55, 56].

На цьому ґрунті консумпція, поєднана з соціальною нерівністю, корупцією, несплатою податків (що сягнуло загальносвітових масштабів), «знищує суспільну тканину» і «глибоко закорінюється в багатьох країнах – в урядових сферах, серед підприємців, а також в інституціях, незалежно від політичної ідеології керівництва» [1, § 60]. У цій «бездуховній ситуації» Франциск бачить загрозу католицькій вірі, яка проявляється в «поширенні нових релігійних рухів фундаменталістського спрямування і навіть тенденції духовності без Бога». Ці нові релігійні рухи характеризуються «витонченим проникненням, щоб серед панівного індивідуалізму заповнити порожнечу, залишену секулярним раціоналізмом». Це сприяє відходу частини охрещених від Церкви. У результаті, як зазначив Франциск, «бюрократичного ставлення парафіяльних та інших церковних структур до щоденних проблем життя віруючих» в багатьох регіонах «аспект адміністративних бере верх над душпастирством, а сакраменталізація відірвана від євангелізації» [1, § 63]. У результаті «це породжує приватизацію віри без Церкви», «нехтування трансценденцією», «послаблення відчуття особистісного й суспільного гріха», «зростання морального релятивізму» [1, § 64], «глибоку кризу сім'ї, «зведення подружжя до формальної чуттєвої гратифікації замість взаємної поваги й любові» [1, § 66].

Особливу загрозу неререформованій Церкві Франциск знаходить у тому, що в «останніх десятиріччя відбувся злам поколінь», а це позначилося на переданні християнської віри наступним поколінням і викликало вкрай негативні наслідки для віри: «Нові покоління вже не ідентифікують себе з католицькою традицією, постійно зростає кількість родичів, які не охрещують дітей і не вчать їх молитися, а також перехід католиків до інших релігій» [1, § 70].

Великою небезпекою для віри є зародження «нової міської культури», коли у численних людських спільнотах «християнин уже не є промотором або творцем сенсу». Натомість «в умовах цієї нової міської культури остримує від неї іншу мову, інші символи, інші смисложиттєві орієнтації і світоглядні парадигмати, які дають нові спрямування для життя, але уже суперечного з Євангелієм Ісуса» [1, § 73]. Звідси виникають нездоланні виклики для нової євангелізації сучасного міста, яка (ця нова євангелізація) повинна враховувати його модерні особливості, щоб надати інший сенс життя новим міським поколінням.

Звертаючись до цієї частини молоді, Франциск намагається мобілізувати її, щоб вона увійшла в «революційну фазу»: «Хочу, щоб вас було чути в єпархіях, хочу, щоб ви виходили на зовнішність, хочу, щоб Церква виходила на вулицю, щоб захищатися від того всього, що є святотатством і мертвечиною, безрухом і запустінням, від усього того, що є вигодою від бога-грошей, від клерикалізму, від замкнутості в собі.

Парафії, школи, інституції створені й існують для того, щоб виходити із них на зовнішність, якщо ж цього не чинять, то стають чимось на кшталт позаурядових організацій. Хай мені вибачать єпископи і священники, якщо хтось з цього зробить заколот» [8, S. 37].

Отже, цей заклик папи «йти на периферію» підпорядкований справі «євангелізації соціальної і екзистенційної периферії», в якій молоді відводиться особлива подвійна роль у перетворенні Церкви й перетворенні світу. Франциск знайомий з «теологією визволення», яка в 70-х роках минулого століття зародилася саме в Латинській Америці, зокрема в Аргентині й Бразилії, яку Ватикан засудив як ворожу духові Церкви і християнської цивілізації.

І всупереч цьому Франциск закликає молодь до тих революційних дій, які застосували «теологи визволення»: «Місце молоді на вулицях. Там має бути молодь, яка хоче бути творцем перемін... щоб давати відповідь на неспокій суспільний і політичний, який з'являється в різних частинах світу... Дорога молодь, прошу вас не дивіться на життя «з балкону», втручайтесь у життя і євангелізуйте його... Ісус не стояв на балконі, а занурювався в життя. І ви не дивіться на життя з балкону, занурюйтесь в життя, як це робив Ісус» [8, S. 37]. Відтак, молодь, інтелектуальна еліта, як і всі християни закликаються папою бути революціонерами, щоб «торувати шлях найбільших перемін у світі», бо «якщо християнин не є революціонером в сьогоднішньому світі, то він не є християнином», підкреслює папа.

Франциск намагається актуалізувати виклики перед Церквою «соціально-екзистенційної революції»: як жити бідним і знедоленим, як знайти свою гідність і місце в суспільстві молоді, безробітним, людям похилого віку. Саме ця соціальна периферія – найбільший виклик для Церкви в сучасному світі, яку цей папа намагається перебудувати у форматі «бідної Церкви для бідних», тобто «церкви екзистенційної периферії».

Ось такий він – папа Франциск, з францисканською ментальністю і єзуїтською ідентичністю. Чи вдасться йому надто складне питання реформування Католицької Церкви поставити з теоретичних основ (рефлексій) на практичну площину? Чи не зустрине він опору консервативної частини церковної ієрархії? Час, як мовиться, покаже, оскільки проблеми, які накопичилися на межі другого і третього тисячоліття в церкві, неможливо вирішити за період служіння одного понтифіка. Але щось істотне покласти в основу реформування церкви Франциск зможе, наслідуючи ідеали свого нареченого іменника Франциска Ассизького (1182–1226), який присвятив себе проповіді «святості бідності» як досконалої любові до Бога. Його моральний авторитет ґрунтувався на піднесенні бідності до найвищого ідеалу. За це він отримав титул «дзеркала Христа». Поведінка папи Франциска віддзеркалює побутову простоту й невибагливість, ієрархічну скромність і

демократичність, одним словом, – поставу пастиря бідних, знедолених, страждених як основи «бідної Церкви для бідних», «церкви екзистенційної периферії».

Посилання

1. Ojciec Swiety Franciszek. Adhoracja apostolska Evangelii Saudium o gloszeniu Evangelii. – Vaticana, 24. XI. 2013.
2. Саверіо Гаєта. Франциск, папа: життя і виклики. – Львів: «Свічадо», 2013.
3. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 10.
4. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 5.
5. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 3-4.
6. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2014. № 6.
7. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 8-9.
8. L'Osservatore Romano (pol. wyd.). Roma, 2013. № 10.
9. Католицький вісник. – К., 2014. № 1 (574).

Михайло Бабій (Київ)

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР І СУЧАСНИЙ СОЦІУМ У КОНТЕКСТІ ЗМІН СОЦІАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У статті в теоретичному і практичному аспекті розглядається проблема релігійного фактора в соціальних процесах у контексті соціальної парадигми Католицької церкви.

Ключові слова: релігійний фактор, соціальна доктрина, енцикліка, Церква, суспільство, людина.

Myhailo Babi

RELIGIOUS FACTOR AND MODERN SOCIETY IN THE CONTEXT OF CHANGES SOCIAL PARADIGM ROMAN CATHOLIC CHURCH

Article in the theoretical and practical aspects considers the problem of the religious factor in social processes in the context of the social paradigm of the Catholic Church.

Keywords: religious factor, social policy, the encyclical, the church, society, people.

Актуальність та стан опрацювання проблеми. Релігія за своєю природою є соціально-культурним феноменом, реально існуючим соціальним фактом, важливою підсистемою суспільства. Вона, в різноманітті своїх парадигмальних, культових модифікацій, тісно